

Нове українське право, Вип. 1, 2022

УДК 340

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.1.12>

ПРАВОВА КУЛЬТУРА ТА ЇЇ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ПРАВОПОРЯДКУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Атаманова Наталя Віталіївна,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри

державно-правових дисциплін

Міжнародного гуманітарного університету

Дяченко Олексій Володимирович,

студент магістратури

Міжнародного гуманітарного університету

У статті розглянуто поняття та ознаки сучасної правової культури.

Дослідження впливу

правового виховання на формування правової культури дозволяє
стверджувати, що воно

може інтерпретуватися як складник процесу загальної соціалізації
особистості, яка включає

дію цілеспрямованих та стихійних чинників. Правова культура будь-якої
держави містить як

загальні, так і особливі ознаки. Правова культура окремо взятої людини
відображає у собі

частку правової культури класу, нації та суспільства. Вона залежить від
життєвого досвіду

людини, рівня її юридичної освіти, правових навичок, які впливають на
юридично значущу

поведінку.

Визначено структуру правової культури та її роль у формуванні правопорядку
сучас

-

ної української держави. За структурою правову культуру можна вважати формою соці

-

ально значущої діяльності людини у сфері державно-правових відносин, яка виявляється,

по-перше, у правових нормах, інститутах, а по-друге, у здатності громадян оцінювати ці

явища. Водночас правова культура обов'язково виражає державно-правовий досвід окремої

особистості, на основі якого формується сукупний досвід соціальних спільнот і суспільств.

Взагалі правова культура спонукає особистість діяти згідно із законом.

Досліджено правосвідомість у складі правової культури суспільства та особи.

Правосвідомість

визначають як форму суспільної свідомості, яка відображає ставлення суб'єктів правовідносин

до чинного права та похідних від нього правових явищ. Через правосвідомість відбиваються не

тільки стан правових відносин, а й тенденції їх змін.

Виокремлено правову свідомість як один із чинників підвищення рівня правової культу

-

ри населення. У реальному житті окремий індивід, групи людей можуть сприймати або не

сприймати право, бути солідарними з його вимогами або чинити всупереч їм.

Таке ставлення

до права у людей визначається їхньою правосвідомістю. За визначеннями авторів, правосві

-

домість – це специфічна форма суспільної свідомості, відбиття права у формі ідей, поглядів

на законодавство, права та свободи людини, законність і правопорядок у суспільстві.

Визначено вплив правової культури на формування стабільності та правопорядку. Пра

-

вова культура характеризується створенням, утвердженням, зберіганням і трансляцією

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

83

Нове українське право, Вип. 1, 2022

правових цінностей. Фактично правова культура – це система всіх позитивних проявів

функціонуючої правової дійсності, яка концентрує у собі досягнення юридичної науки

і практики. Людству загалом і кожному народу зокрема потрібна морально ціннісна, пра

-

вова система координат.

Здійснено аналіз специфічних особливостей професійної правової культури представни

-

ків правоохоронної системи. Аналіз регулювання як фактора формування професійної пра

-

восвідомості та правової культури дозволяє стверджувати, що знання нормативних доку

-

ментів обов'язково й неминуче впливає на професійну правосвідомість, професійну правову культуру працівника правоохоронних органів, тому що професійна правова культура перед

-

бачає міцні знання юридичних теорій, законодавства, наявність умінь і навичок її реалізації,

а також повагу до закону і неухильне дотримання законодавства.

Запропоновано шляхи зниження рівня правового нігілізму як прояву деформації право

-

свідомості. Повністю подолати правовий нігілізм неможливо, але можна мінімізувати його

рівень шляхом вжиття низки комплексних заходів, консолідації суспільства, забезпечення

принципу верховенства права, здійснення правового виховання громадян у напрямі

патріотизму та відповідальності за свою країну.

Ключові слова:

правова культура, стабільність, правопорядок, правосвідомість, сучасна українська держава, нігілізм, професійна правова культура, представники правоохоронної системи.

Atamanova Natalia, Diachenko Oleksii. Legal culture and its role in shaping the rule of law of the modern Ukrainian state

The article considers the concepts and features of modern legal culture. The study of the influence

of legal education on the formation of legal culture suggests that it can be interpreted as part

of the process of general socialization of the individual, which includes the action of purposeful

and natural factors. The legal culture of any state contains both general and special features.

The legal culture of the individual reflects the share of the legal culture of the class, nation

and society. It depends on a person's life experience, level of legal education, legal skills that

affect legally significant behavior.

The structure of legal culture and its role in the formation of the rule of law of the modern

Ukrainian state are determined. According to the structure, legal culture can be considered

a form of socially significant human activity in the field of state and legal relations, which is

manifested, firstly, in legal norms, institutions, and secondly, in the ability of citizens to assess

these phenomena. At the same time, legal culture necessarily expresses the state and legal

experience of the individual, on the basis of which the combined experience of social communities

and societies is formed. In general, legal culture encourages the individual to act in accordance

with the law.

Legal awareness in the legal culture of society and the individual is studied. Legal consciousness

is defined as a form of common consciousness, which reflects the attitude of the subjects of legal

relations to the current law and its derivatives. Not only the state of legal relations but also

the tendencies of their changes are reflected in the consciousness.

Legal consciousness was singled out as one of the factors in raising the level of legal culture

of the population. In real life, the individual, groups of people may or may not accept the law,

be in solidarity with its requirements or act against them. This attitude to law in people is

determined by their legal awareness. According to the authors, legal consciousness is a specific

form of public consciousness, the reflection of law in the form of ideas, views on law, human

rights and freedoms, law and order in society.

The influence of legal culture on the formation of stability and law and order was determined.

Legal culture is characterized by the creation, approval, preservation and translation of legal

values. In fact, legal culture is a system of all positive manifestations of the functioning legal

reality, which concentrates the achievements of legal science and practice. Mankind in general

and each nation in particular need a moral value, legal coordinate system.

The analysis of specific features of professional legal culture of representatives of law enforcement

system was carried out. Analysis of regulation as a factor in the formation of professional legal

awareness and legal culture suggests that knowledge of regulations necessarily and inevitably

affects the professional legal awareness, professional legal culture of law enforcement officers,

because professional legal culture requires strong knowledge of legal theories, legislation, skills and skills of its implementation, as well as respect for the law and strict compliance with the law.

84

Нове українське право, Вип. 1, 2022

Формування в Україні засад грома

-

дянського суспільства та демократичної правової держави ставить перед україн

-

ським суспільством завдання подальшого розвитку в країні правосвідомості грома

-

дян. І це непросте завдання потребує від української держави та громадських орга

-

нізацій сформування якісно нової сис

-

теми правового виховання, орієнтованої на поширення серед громадян правових знань, виховання громадянської відпові

-

дальності й поваги до законів, бажання брати участь у правовій сфері суспіль

-

ного життя, тобто того, що традиційно пов'язується з високим рівнем розвитку правової культури. Актуальність визна

-

ченої проблеми безпосередньо пов'язана з вирішенням завдання аналізу загаль

-

ного стану правової культури сучасного українського суспільства.

Протягом років незалежності українське суспільство постійно змінюється. Нового змісту набуває й поняття «правова куль

-

тура», однією з основних цінностей якого є закон. У сучасних наукових розробках закон розглядається як нормативний акт, спрямований на реалізацію конституцій

-

них прав і свобод громадянина [6, с. 45].

Закон виступає формальним утіленням права демократичного суспільства, засно

-

ваного на ідеях гуманізму.

Правова культура особистості поєд

-

нує у собі знання, власну інтерпретацію та свідоме виконання вимог права люди

-

ною в процесі її життєдіяльності. Правова культура суспільства, відображаючи спе

-

цифіку конкретного історичного періоду, узагальнює процес відтворення права в матеріальній, духовній сферах та юри

-
дичній практиці народу. Правова культура суспільства залежить від стану та специ

-
фіки громадської правосвідомості, рівня розвитку законодавства та правопорядку.
У багатонаціональних державах пра

-
вова культура поєднує загальнодержавну та національні правові культури. Правова культура суспільства формується під впли

-
вом загальнолюдських цінностей, держав

-
них і національних правових культур.

Правова культура будь-якої держави містить як загальні, так і особливі ознаки.

Правова культура окремо взятої людини відображає у собі частку правової культури класу, нації та суспільства. Вона залежить від життєвого досвіду людини, рівня її юри

-
дичної освіти, правових навичок, які впли

-
вають на юридично значущу поведінку.

У сучасній загальнотеоретичній юриспруденції правова культура інтерпретується не лише як окремий елемент правової системи, а як правової реальності. Нині формується новий дискурс правової

культури, що охоплює герменевтичні, антропологічні, аксіологічні та інші аспекти цього феномену. Незважаючи на це, проблема виявлення сутності правової культури залишається відкритою, хоча варто відзначити найбільш продуктивні підходи до її розуміння [5, с. 230].

Правова культура – це система пози

-

тивних правових цінностей, що ство

-

рюються й накопичуються суспільством

під час соціально-правової діяльності;

вона виражає соціальну цінність права,

що втілюється у сукупності чинників, які

характеризують рівень правосвідомості,

досконалості законодавства, стан закон

-

ності та правопорядку. Правова культура

є фундаментом демократичних перетво

-

рень в Україні, формування якої має бути

результатом активної діяльності держав

-

них інституцій, суспільства, всіх його гро

-

мадян, кожної особи. Правова культура –

це особливий різновид культури, спосіб

духовно-практичної діяльності й відносин,

які відображають, закріплюють та реалі

-

зують головні правові цінності, формують правові погляди, знання й навички участі громадян у суспільно-правовому житті України.

За структурою правову культуру можна вважати формою соціально значущої діяльності людини у сфері державно-правових відносин, яка виявляється,

They suggested ways to reduce the level of legal nihilism as a manifestation of the deformation

of legal consciousness. Fully overcoming legal nihilism is impossible, but possible to minimize

this level by the use of row of complex measures, consolidation of society, providing of principle

of supremacy of right, realization of legal education of citizens, in the direction of patriotism

and responsibility for the country.

Key words:

legal culture, stability, law and order, legal consciousness, modern Ukrainian state, nihilism, professional legal culture, representatives of the law enforcement system.

85

Нове українське право, Вип. 1, 2022

по-перше, у правових нормах, інститутах, а по-друге, у здатності громадян оціню

-

вати ці явища.

Крім того, у межах правової культури

виокремлюють рівні буденної та теоретич

-
ної правосвідомості особистості та суспіль

-
ства, які відображають комплекси уявлень
про законодавство, політику й право

-
суддя. Зазвичай буденний рівень правової
культури – це сукупність здорового глузду
та відсутності глибоких узагальнень у пра

-
вовій сфері. Наявність теоретичного рівня
правової культури в епоху інформацій

-
них технологій пояснюється потенційною
можливістю кожної людини долучитися
до носіїв правової інформації [4, с. 187].

Окреме місце посідає професійний рівень
правової культури, що притаманний колу
осіб, професійна діяльність яких пов'язана
із правовою сферою. Передусім це держ

-
посадовці, правова культура яких гаран

-
тує дотримання законності й правопорядку
у суспільстві. Особливе місце посідає пра

-
вова культура юристів (учених і прак

-
тиків), які є носіями правової культури
та визначають засадничі процеси розви

-

тку правової сфери, ступінь розуміння, інтерпретації реальних державно-право

-

вих явищ. Буденний, професійний і тео

-

ретичний рівні правової культури постійно взаємодіють між собою, формуються в процесі правового виховання людини, яке зазнає постійного впливу держави та інших соціальних інститутів.

У структурі правової культури дослід

-

ники виділяють так звані матеріальні та духовні складники. Слідуючи такій структурі, варто відзначити, що зміни, які викликані глобалізаційними інтегруючими процесами, перш за все, виявляються в матеріальному складнику правової куль

-

тури. Що стосується її духовного склад

-

ника, що тяжіє до таких явищ духовного життя суспільства, як релігія, мораль, тра

-

диції тощо, то навряд чи можна говорити про їх трансформацію під впливом глоба

-

лізаційних процесів. Відповідно, не можна говорити про зближення, а тим паче про

уніфікацію духовного складника націо

-

нальних правових культур.

Формування правової культури суспіль

-

ства варто поєднувати з оцінкою рівня знань і розуміння права, розвиненістю поглядів, уявлень, переконань, настроїв щодо права, рівня законності, а також із практичною поведінкою суб'єктів. Від

-

повідно, показник правової культури – єдність правових знань, оцінок і поведінки.

Правова культура, на наш погляд, характеризується станом правосуддя, законності і правопорядку. У неї входять ціннісні орієнтації суспільства, соціальних груп і верств населення, а також індивідів, що мають юридичне значення. Вони кон

-

центруються у правосвідомості. Найви

-

щими серед них є орієнтація на загально

-

людські цінності, а їхнім ядром – людська особистість із її природними правами. Пра

-

вова культура особистості тісно пов'язана з правосвідомістю. Водночас вона ширша за правосвідомість, оскільки включає

у себе, крім правової психології та пра

-

вової ідеології, ще й юридично значущу поведінку.

Правосвідомість впливає на інші форми суспільної свідомості та, зі свого боку, зазнає дії різних духовних факторів, таких як світогляд, пануючий стиль мислення, традиції тощо. На правосвідомість суттєво впливають й інші форми суспільної сві

-

домості, особливо політичної. Водночас значна частина елементів правосвідомості так чи інакше входить у правову культуру, у систему правових цінностей конкретного суспільства.

Правова культура суспільства не існує поза правовою культурою його суб'єктів (соціальних спільностей, груп, особи).

Вона є умовою, формою і сукупним результатом культурної правової діяль

-

ності всіх членів суспільства, у процесі якої закріплюються наявні й утворюються нові правові цінності. На індивідуальному рівні правова культура особи виявляє себе у правосвідомості, розумінні прин

-

ципів права, поваги до нього, впевненості у справедливості законів, юридичних прав

і обов'язків та інших правових явищ тощо [2, с. 124]. У контексті професійної діяль

-

ності конкретної особистості правова куль

-

тура виявляє себе не тільки як володіння знаннями щодо розуміння права, але й як дії, що забезпечують усвідомлене вико

-

нання вимог права у просторі тих функцій, що визначаються зазначеною професією.

Стан і перспективи розвитку право

-

вої культури, за словами М. Цвіка, також зумовлюються пануючим у суспільстві

86

Нове українське право, Вип. 1, 2022

праворозумінням. Науково обґрунтоване й перевірене практикою праворозуміння дає змогу відрізнити право від суміжних нормативних категорій, правовідносини – від фактичних відносин, правові акти – від неправових; правильно визначати спів

-

відношення права і держави, роль права у суспільстві; шляхи реалізації з його допо

-

могою різних потреб та інтересів [4, с. 88].

Високий рівень правової культури визна

-

час науково обґрунтоване законодав

-

ство, яке характеризує демократична і гуманістична спрямованість, справед

-

ливість, відсутність прогалин, внутрішніх суперечностей та неоднозначних при

-

писів, використання оптимальних мето

-

дів регулювання правовідносин тощо.

І навпаки, наявність законів, які не мають правового характеру, застарілих норм та норм, що порушують або обмежують права і свободи громадян, закріплюють свавілля держави, свідчать про низький рівень правової культури [6, с. 52].

Професійно-правова культура пред

-

ставників правоохоронної системи, або інакше правова культура їхньої професій

-

ної діяльності, – це глибокі і об’ємні знання законів і підзаконних актів, джерел права, на які вони повинні спиратися, створюючи освітнє середовище, розуміння принципів права учасників правоохоронного про

-

цесу і способів правового регулювання їхніх відносин, професійне відношення

до права і практики його застосування в навчально-виховному процесі у суворій відповідності до правових чи розпорядчих принципів законності, тобто високий сту

-

пінь володіння правом у конкретній про

-

фесійно-педагогічній практичній діяль

-

ності [4, с. 60].

Варто відзначити, що у формуванні професійної правової культури представ

-

ників правоохоронної системи важливу роль відіграє її деформація. Говорячи про фахову деформацію та деформацію пра

-

вової культури, ми вважаємо, що вони є результатом тривалого негативного впливу умов і характерних рис мислення працівників правоохоронних органів.

Поведінка, що має відхилення, виявля

-

ється в егоїстичному використанні переваг і привілеїв, що надає у фаховій діяльності працівнику правоохоронних органів реа

-

лізація наданих йому прав, або в ухиленні від таких інколи ризикованих обов'язків, що закріплені в чинних законах. Як пра

-
вило, деформація фахової діяльності пра
-
цівника правоохоронних органів вира
-
жається в нетактовній, грубій поведінці.
Декілька років кризи і нестабільності, руй
-
нування сформованих десятиліттями пра
-
вових і моральних переконань призвели
до того, що багато працівників правоохо
-
ронних органів виявилися дезорієнтова
-
ними, остаточно заплуталися в тому, що
відбувається [2, с. 150].

Аналіз регулювання як фактора фор
-
мування професійної правосвідомості
та правової культури дозволяє стверджу
-
вати, що знання нормативних докумен
-
тів обов'язково й неминуче впливає на
професійну правосвідомість, професійну
правову культуру працівника правоохо
-
ронних органів, тому що професійна пра
-

вова культура передбачає міцні знання юридичних теорій, законодавства, наяв

-

ність умінь і навичок її реалізації, а також повагу до закону і неухильне дотримання законодавства.

На практиці формування професійно-пра

-

вової культури працівника правоохоронних органів за допомогою нормативного регу

-

лювання – це важлива проблема форму

-

вання готовності працівника правоохорон

-

них органів ставити і вирішувати професійні завдання правової практики. Формування таких можливостей працівника правоохо

-

ронних органів є істотною ланкою у станов

-

ленні й розвитку не тільки власне праворо

-

зумової діяльності, але і самої особистості, що потребує самовіддачі та потреби у різних видах професійної діяльності.

В умовах масштабної суспільної транс

-

формації, якої зазнає сучасне суспільство, коли окремі потреби отримують перебіль

-
шене негармонійне значення, деформуючи
систему потреб так, що одна або декілька
з них набувають антисуспільного харак

-
теру і задовольняються шляхом вчинення
правопорушень, суттєво зростає потреба
дослідження такої проблеми, як деформа

-
ція правової свідомості. Правова культура
вимагає передусім свідомого сприйняття
правових цінностей, вимог Конституції
і законодавства, їх дотримання й виконання.

Нігілізм, своєю чергою, призводить до
крайнього прояву правового безкультур'я,
відкидання або ігнорування права,

87

Нове українське право, Вип. 1, 2022

юридичних норм і загальноприйнятих юри

-
дичних цінностей, до зневажливого став

-
лення до правових принципів і традицій. Як
антипод правової культури правовий нігі

-
лізм породжує правопорушення, зокрема
кримінальні злочини. Оскільки нігілізм сам
по собі є відторгненням цінностей, в нашому
випадку правових, то цілком зрозуміло,
що не тільки про високий, а хоча б задо

-

вільний стан правової культури не може йтися. Специфічними рисами поширення правового нігілізму в нашій державі нині є його масовість, оскільки він поширений не тільки серед громадян, але й в офіцій

-

них колах, а саме в державних структурах, у виконавчій і законодавчій гілках влади, в правоохоронних органах. Крім цього, він має агресивний, демонстративний та неконтрольований характер. Нарешті, правовий нігілізм проявляється в різноманітних формах, зокрема від ідеологічної до побутової [1, с. 214].

Лише після з'ясування джерел та проявів юридичного нігілізму можна окреслити основні шляхи його подолання в таких чотирьох сферах:

— у сфері загальнодержавної стратегії — спрямованість державної політики на захист інтересів особистості, всебічне забезпечення добробуту громадян, суворе дотримання Конституції і законів усіма державними органами, запозичення позитивних правових надбань інших держав світу, подальша інтенсивна інтеграція до міжнародного права (ратифікація, приєднання, підписання);

—

у сфері правотворчості – професійна
законодавча діяльність, розширення
кола суб'єктів законодавчої ініціативи,
широке публічне висвітлення законопро

-

ектної діяльності, вдосконалення правової
експертизи нормативно-правових актів;

—

у сфері правозастосування – ліцен-
зування юридичних професій, розвиток
судової системи, забезпечення прямої дії
норм Конституції, проведення практичних
семінарів для працівників державних
органів, створення консультативних рад
при юридичних відомствах;

—

у сфері юридичного виховання –
популяризація правових знань через різні
форми правового виховання, пробудження
інтересу до правових знань і забезпечення
їх доступності. Варто звернути увагу
на підготовку кваліфікованих кадрів,
а саме юристів, які зможуть досконало і
на професійному рівні тлумачити закон і
служити Феміді.

Отже, підбиваючи підсумки цього
дослідження, стає зрозумілим, що пра

-

вова й політична культура мають спільні
фактори, від яких залежить і швидкість

їх розвитку, і якісний складник. Сучасне українське суспільство, що перебу

-

ває в транзитному стані, з одного боку, робить запит на подолання корупції, викорінення нігілізму, активну повагу до прав людини, а з іншого – підсвідомо боїться, що такі зміни відбудуться і дове

-

деться жити зовсім у новому світопо

-

рядку, по факту маємо «один крок впе

-

ред – два назад».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Загальна теорія держави і права : підручник для студентів юридичних спеціальнос

-

тей вищих навчальних закладів / М.В. Цвік, В.Д. Ткаченко, Л.Л. Богачова та ін. ; за ред.

М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. Харків : Право, 2002. 432 с.

2. Макаренко Л.О. Правова культура: теоретико-методологічні основи дослідження :

монографія. Київ : Парламентське видавництво, 2019. 576 с.

3. Правова і політична культура українського соціуму за умов модернізації політико-пра

-

вового життя : монографія / О.О. Безрук, Л.М. Герасіна, І.В. Головка та ін. ; за ред. М.П. Тре

-

біна. Харків : Право, 2016. 560 с.

4. Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в

Україні : монографія / Л.М. Герасіна, О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань та ін.
Харків : Право,
2009. 352 с.

5. Проць О. Збереження самобутності національної правової культури в умовах євроінте

-

грації та глобалізації.

Підприємство, господарство і право

. 2017. № 12. С. 229–232.

6. Яковюк І.В. Правова культура і її вплив на розвиток правової системи.

Вісник Академії

правових наук України

. 2008. № 1 (52). С. 43–56